

ВІДГУК
офіційного опонента на кваліфікаційну наукову працю
Свистун Ірини Юрївни, виконану на тему
«Громадські об'єднання як чинник демократизації
українського суспільства» та подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії в галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія

Актуальність теми дослідження. Друге десятиліття ХХІ ст., для якого характерні нові за сутністю та формами загрози і ризику, поміж яких для України найбільш небезпечними є гібридна війна та її наслідки, загострило політичну дискусію про внутрішній зміст демократії як простір політичної та соціальної свободи, толерантності, плюралізму, простір, для якого характерна суб'єктивація та участь у політичних процесах як індивідуальних, так і групових акторів, серед яких важливе місце посідають громадські об'єднання.

Водночас, незавершений характер процесів демократизації в Україні, актуалізує необхідність звернення до досвіду стабільно функціонуючих демократій, який вказує на те, що надійні гарантії прав і свобод людини можна створити лише спільним зусиллями демократичної правової держави та розвиненого громадянського суспільства, інституційним ядром якого є громадські об'єднання. Будучи сферою автономної, творчої самореалізації індивідів, громадянське суспільство у своїх взаєминах із державою здатне вдаватися до використання різних стратегій та тактик, спектр яких передбачає і жорстку конфронтацію, і прагматичне партнерство. Однак при цьому громадянське суспільство завжди залишається фундаментом демократичної правової держави.

Перед політичною наукою сьогодні чітко окреслено завдання оновлення дослідницького інструментарію визначення специфічних рис громадських об'єднань як суб'єктів процесу демократичних трансформацій. Відтак, звернення І. Ю. Свистун до виявлення функціонального потенціалу та ролі громадських об'єднань як чинника демократизації українського суспільства є актуальним. Актуальність обраної теми підсилюється тим, що такі знакові для

українського суспільства події як Помаранчева революція та Революція Гідності сформували унікальний досвід перетворюючого потенціалу громадських об'єднань для подальших процесів демократизації українського суспільства.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова спрямованість дисертаційної роботи І. Ю. Свистун підпорядкована чітко визначеній меті дослідження, конкретизованій у низці дослідницьких завдань, що відображають недостатньо вивчені частини предмету дослідження (с. 17). Науковий пошук дослідниці розгортається через послідовне та методологічне вивірене здійснення ретроспективного огляду концептуальних інтерпретацій проблемного поля демократизації у політичній науці; визначення базових детермінант процесу демократичних трансформацій; здійснення інституціональної та мережевої експлікації громадських об'єднань у сучасному політологічному дискурсі; дослідження громадських об'єднань з позиції комунікативної парадигми Ю. Габермаса; визначення особливостей функціонування громадських об'єднань у сучасному соціально-політичному просторі України; визначення та вивчення базових робочих моделей політичних практик громадських об'єднань у процесі демократизації українського суспільства.

Досягненню поставленої мети та виконанню завдань дослідження сприяли його логічна структура. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (235 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, з яких основного тексту – 181 сторінка.

Окреслюючи теоретико-методологічні засади дослідження проблемного поля демократизації, І. Ю. Свистун акцентує увагу на відсутності єдності у визначенні базових елементів проблемного поля демократизації. Дисертантка досить вдало узагальнює сформовані в політичній науці концепти демократизації, звертаючись до *теоретичних дилем*, в яких альтернативи презентовані результатами досліджень двох провідних політологічних

наукових шкіл у вивченні проблем демократії – «елітарної» Й. Шумпетера та «плюралістичної» Р. Даля (с. 22–45). З метою більш чіткого визначення методологічних принципів вивчення сучасних громадських об'єднань як чинника демократичних трансформацій, авторка розглядає результати досліджень Ч. Тіллі, С. Гантінгтона та А. Пшеворського, в яких науковці запропонували свої інтерпретації процесу демократизації.

Ми підтримуємо авторський підхід до визначення ролі громадських об'єднань, який базується на стратегії поєднання окремих провідних положень (нео)інституціонального підходу, зокрема, моделі «згори – вниз» та «знизу – вгору», що інтерпретують вертикальні процеси вироблення політики, з громадсько-політичними моделями мережевого підходу, сформованих на засадах комунікативної парадигми Ю. Габермаса. Результатом використання евристичного потенціалу провідних теоретичних конструкцій сучасного політологічного дискурсу стало визначення сутності, структури та механізмів функціонування громадських об'єднань як системного чинника демократизації. Використана дослідницька стратегія, обрана І. Ю. Свистун, уможливила чітке означення низки варіантів розв'язання *теоретичних дилем* процесу демократизації (с. 129–130).

Звернення І. Ю. Свистун до вивчення ролі та функцій громадських об'єднань у сучасному соціально-політичному просторі України, до історії їх формування, означення сучасного стану та перспектив розвитку (с. 184–186), дозволило авторці встановити, що краудфайзингові та краудсорсингові відносини, в яких громадські об'єднання є одним з суб'єктів таких відносин, формуються на засадах загального світогляду, цілей, бачення шляхів вирішення проблеми в системі горизонтальних зв'язків.

На основі вивчення достатньо варіативних та об'ємних статистичних даних, результатів численних соціологічних досліджень, матеріалів офіційних Інтернет-сайтів громадських об'єднань, авторка аналізує сформовані моделі політичних практик громадських об'єднань, які використовувалися й продовжують використовуватися ними у процесі демократизації українського

суспільства. Результатом здійсненого аналізу стало обґрунтування І. Ю. Свистун періодів та умов домінування тієї чи іншої моделі політичних практик громадських об'єднань в політичному процесі. Ми погоджуємося з виокремленням таких їх особливостей: (1) для періодів сталого розвитку (1992–2004 рр.; 2005–2013 рр.) характерна презентація громадськими об'єднаннями актуальних суспільних інтересів та потреб в контексті розробки державної соціальної політики; (2) для періодів соціально-політичних зрушень (1985–1991 рр., 2004 р., 2014–2015 рр.) характерне використання моделі змагальної мобілізації політичної участі; (3) починаючи з 1985 р. і до сьогодні для політичних практик громадських об'єднань характерна орієнтація на стабільну підтримку процесу відновлення і збереження національної історичної пам'яті та національно-культурних традицій (с. 159–179).

Під час аналізу робочих моделей політичних практик громадських об'єднань значну увагу авторка приділила визначенню мобілізаційного потенціалу громадських об'єднань в Україні в сучасних умовах гібридної війни та перманентної політичної кризи. Звертаючись до визначення рівня довіри до діяльності громадських об'єднань з боку суспільства, характеру їх представництва в соціальних мережах, рівня активності у напрямі завершення демократичних трансформацій в Україні (с. 180), І. Ю. Свистун означає взаємодію та зв'язки громадських об'єднань з сукупністю політичних акторів як громадсько-політичні мережі, які є основою моделі реалізації інтересів та представництва суб'єктів громадсько-політичного життя, функціонуючої на добровільних началах.

Висновки дисертаційного дослідження свідчать про те, що зазначена в ньому мета досягнута, а завдання – повністю виконані. У них в узагальненому вигляді викладено основні наукові результати дослідження, в яких запропоновано інноваційний підхід до розв'язання проблеми розробки принципів та стратегій вироблення ефективної політики та подальшої розбудови громадянського суспільства у контексті сучасних трансформаційних процесів та завершення процесів демократизації України.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Вивчення тексту дисертаційного дослідження І. Ю. Свистун засвідчує наявність у викладених в ній положеннях, висновках й рекомендаціях наукової новизни, яка полягає, насамперед, у розробці авторської стратегії дослідження громадських об'єднань в межах комунікативної парадигми Ю. Габермаса шляхом творчого та обґрунтованого поєднання методологічних принципів (нео)інституціоналізму (інтерпретація реального простору функціонування громадських об'єднань) та основних положень мережевого підходу (експлікація віртуального простору існування громадських об'єднань) (с. 116–117), що дозволило запропонувати низку моделей політичних практик, які відтворюють основні напрями та специфіку функціонування громадських об'єднань у процесі демократизації українського суспільства (с. 165–180). Аргументовано, що громадські об'єднання можна розглядати як життєвий простір (в інтерпретації Ю. Габермаса) існування двох елементів соціального капіталу: поведінкового (мережі) та емоційної оцінки (довіра та взаємність) (в інтерпретації Н. Леткі) (с. 182–183). Слушним та обґрунтованим видається уточнення особливостей функціонування громадських об'єднань за умов демократизації українського суспільства з позиції визначення їх мобілізаційного потенціалу (с. 180–182).

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні результати проведеного І. Ю. Свистун дослідження, його теоретичні та методологічні положення, висновки та практичні рекомендації опубліковані у 7 працях, з яких 3 статі опубліковано у періодичних фахових наукових виданнях 2 – в наукових фахових виданнях України категорії Б та 1 – у зарубіжному фаховому виданні з політичних наук, Польща). Вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості, обсягу та змісту наукових публікацій, необхідних для захисту кваліфікаційної наукової праці для здобуття наукового ступеня доктора філософії дотримано. Комплексний аналіз рукопису та наукових публікацій І. Ю. Свистун дає підстави говорити про відповідність публікацій основним положенням дисертації.

Дотримання вимог академічної доброчесності. У дисертаційному дослідженні І. Ю. Свистун, при використанні ідей, розробок, тверджень, окремих відомостей, містяться посилання на відповідні джерела інформації. Окрім цього, у дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікацій та інших порушень академічної доброчесності, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання автором дисертаційного дослідження.

Наукове та практичне значення результатів і висновків дисертації, пропозиції щодо їх використання. Результати дисертаційного дослідження мають як наукове, так і практичне значення і можуть стати базою при визначенні принципів та інструментів інноваційного оновлення смислових маркерів визначення ролі громадських об'єднань для завершення процесів демократизації в Україні. Практична цінність дослідження полягає у розробці рекомендацій, які можуть бути використані політичними партіями, громадськими організаціями, інститутами влади при прийнятті політичних рішень, пов'язаних з державотворчими стратегіями, спрямованими на завершення процесу демократичних перетворень в Україні.

Кваліфікаційна наукова праця відповідає встановленим вимогам щодо змісту та оформлення. Вона написана доступною для розуміння її суті мовою, відзначається логікою і доказовістю наукових положень, висновків і рекомендацій. Зміст дисертації відповідає меті та завданням дослідження, а наявність вагомих наукових результатів дає підстави для висновку, що вона є завершеною, самостійно виконаною науково-дослідною роботою.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Відзначаючи високий науково-теоретичний рівень здійсненого І. Ю. Свистун наукового дослідження, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження та побажання рекомендаційного характеру:

1. При проведенні дослідження дисертантці варто було б звернутися до методологічних розробок Т. Кузьо, який запропонував 4-структурну конструкцію демократичного транзиту на ґрунті аналізу демократичних

перетворень у пострадянських країнах. Використання схеми Т. Кузьо дозволило б уточнити й основні напрямки демократизації в умовах політичних реалій в Україні та взяти до уваги особливості її розвитку.

2. Дискусійною є теза дисертантки (п. 3.1.) про те, що риси та функції політичних партій «впливають на трансформацію громадських об'єднань в Україні». Сучасні українські партії у своїй більшості являють собою, швидше, політичними проектами (структурами *фасадної демократії*), які зорієнтовані на виконання конкретних завдань, а ступінь їхнього впливу на громадське життя, в цілому, та процес демократизації, зокрема, є мізерним. Відповідно, варто було уточнити та деталізувати характер впливу політичних партій на діяльність громадських об'єднань.

3. Сучасні зміни у громадянському суспільстві та українській державі стосуються не лише проблематики інституційного-мережевого характеру, а також сфери політичної соціалізації, громадянської культури. В роботі ці аспекти розглядаються, зокрема, у підрозділі 3.2. «Робочі моделі політичних практик функціонування громадських об'єднань у процесі демократизації українського суспільства» (с. 160–185), але доволі фрагментарно. На наш погляд, на цих факторах варто було б зупинитися більш детально.

4. Звертаючись до статистичних даних та позицій експертного середовища, дисертантка стверджує, що однією з особливостей функціонування громадянських об'єднань в Україні є орієнтація діяльності на одночасну реалізацію як принципу гендерної нейтральності, так й – гендерної рівності. Таке твердження потребує авторського пояснення в контексті встановлення його взаємозв'язку з процесами демократизації в Україні.

Однак, зазначені недоліки та дискусійні положення не знижують загального високого рівня здійсненого дослідження та його наукової новизни. Відтак, кваліфікаційна наукова праця Свистун Ірини Юріївни на тему «Громадські об'єднання як чинник демократизації українського суспільства» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке відповідає всім встановленим вимогам щодо такого виду робіт, зокрема вимогам пунктів 9, 10,

11 Постанови Кабінету Міністрів України № 167 від 06.03.2019 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», а тому його авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:

Доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та державного
управління Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

 Н. Ю. Ротар

14.01.2022

